

ADEM HANDŽIĆ

DIPLOMA SULTANA MURADA IV ERDELJSKOM KNEZU DORĐU RAKOCIJU

U Državnom arhivu u Ljubljani nalazi se samo jedan turski dokumenat, ali rijedak i interesantan.¹ To je impozantan originalni berat sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju, tj. menšura kojom pomenuti sultan potvrđuje Đorđa Rakocija knezom Erdelja. Pored toga u toj se diplomi preciziraju odnosi između Osmanske imperije i vazalne kneževine Erdelja.

Kako je poznato Porta je i ranije izdavala erdeljskim knezovima ovakve diplome. Više tih diploma donio je St. Katona u skraćenom latinskom prevodu.² Originali nekih od tih diploma nalaze se u Državnom arhivu u Beču. Ali nijedan od tih ili drugih originala nije izdat. Katona je dao skraćen latinski prevod i ovog dokumenta,³ ali time nije prestala potreba da se on izda i u originalu tim prije što do danas nisu izdati originalni turski dokumenti o odnosima Turske ni sa ostalim zemljama koje su bile u vazalnom odnosu s njom.

Erdelj (Sedmogradska, Transilvanija) je došao u vazalni odnos s Turcima još 1528 godine kada je sultan Sulejman u osvojenim dijelovima Ugarske postavio Ivana Zapolju kraljem Ugarske. Kao turski vazal Zapolja je vladao znatnim dijelovima Ugarske i Erdelja sve do svoje smrti 1540 kada ga je naslijedio tek rođeni sin Ivan Sigismund, pa je mjesto njega zemljom upravljala njegova majka udovica Izabela. Kada je sultan Sulejman definitivno zauzeo Budim (augusta 1541), okupirao je i dijelove Ugarske s jedne i s druge strane Dunava sve do Tise i osnovao Budimski pašaluk, a Ivanu Sigismundu ostavio Erdelj i dio Ugarske s lijeve strane Tise uz godišnji danak od 10.000 dukata.

Međutim, Izabela se, ugovorom u erdeljskom Biogradu (Alba Julia) 19-VII 1551, u ime svoga sina odrekla vlasti u Erdelju i Ugarskoj istočno od Tise i korist Ferdinanda. Odlaskom Ivana i Izabele Ferdinand je postavio Jurja Utišenića knezom u Erdelju koji je i ranije vodio glavnu riječ. Kada je Utišenić osumnjičen da radi za Turke i ubijen od zavjerenika (17-XII-1551), za kneza je izabran Andrija Batori. Zbog ovih događaja u Erdelju rumeliski beglerbeg Mehmedpaša Sokolović (septembra 1551) preuzeo je vojnu akciju na toj strani i u 1552 godini zauzeo Temišvar, područje između Erdelja, Moriša, Tise i Dunava i pretvorio ga u Temišvarski pašaluk. U pogledu Erdelja Sokolović se zadovoljio obeća-

¹ Listine: turski ferman.

² Historia critica regnum Hungariae, Tom. I—XII, Budae, 1788—93.

³ Isto, tom. XII, ord. XXXI, p. 468—73.

njem kneza Batorija da će poslati dužni danak. Iako u Erdelju narod od početka nije bio zadovoljan sa Ferdinandom, stanje se promijenilo tek 1556 godine kada se u zemlju povratila Izabela i sin joj Ivan Sigismund, pa je Erdelj ponovo postao turska vazalna kneževina. Smrću Ivanovom 1571 godine za kneza je izabran Stjepan Batori koji je bio i sultanu po volji. Sultan je potvrdio njegov izbor svojom menšuram, a Batori se obavezao na plaćanje danka, ali se tajno obavezao na vjernost i kralju Maksimilijanu.

Batori se, međutim, morao s oružjem u ruci boriti protiv pobijeđenog pretendenta Gašpara Bekeša za koga se zalagala Austrija. Bekeš je imao svoje ljude i na Porti koji su radili protiv Batorija. Kada je poslije smrti Selima II (1574) Batori zatražio obnovu menšure od Murada III, ovaj je koristeći težak položaj u Erdelju zatražio povećanje danka na 15.000 dukata.⁴ Kako nije bilo drugog načina da bi dobio zaštitu i potvrdu od Porte, Batori je konačno, nakon što je suzbio svoga protivnika pristao na to.

Iz dinastije Batori bilo je više knezova, ali se najviše istakao Sigismund Batori koga spominje i naš dokumenat. On se u trinaestogodišnjem ratu digao protiv Turaka. U avgustu 1594 sporazumio se sa moldavskim knezom Aronom i vlaškim knezom Mihajlom da protjeraju Turke iz svojih zemalja. Aron i Mihajlo su 23-XI-1594 dali pobiti sve Turke u Bukureštu i Jašu. Oni su dalje pomoću erdeljskih četa oslobodili skoro sve svoje oblasti. Tada su se Turci povukli iz svih ovih zemalja, a Erdelj se zajedno sa Vlaškom i Moldavijom, koje su podvrgnute erdeljskom knezu, posve priklonio caru Rudolfu. Čini se da su u to vrijeme neke izbjeglice iz Erdelja doprle i u Bosnu.⁵

Sigismund Batori je u vremenu od 1594 do 1602 tri puta upravljao Erdeljom. Prvi put se odrekao vlasti u korist Rudolfa (aprila 1598), ali se nakon četiri mjeseca predomislio i ponovo preuzeo vlast. Nakon sedam mjeseci (marta 1599) ponovo se odrekao vlasti u korist svoga rođaka Andrije Batorija i otišao u Poljsku. Odmah zatim (oktobra 1599) provalio je u Erdelj vlaški vojvoda Mihajlo Veliki i zavladao njime, a Andrija je tom prilikom poginuo. Mahajlo je slijedeće godine zavladao i Moldavijom.

U Erdelju je bilo teško stanje, a raspoloženje naroda se promijenilo u korist Turaka. Narod je ponovo izabrao Sigismunda Batorija za kneza. On se pomoću Poljske povratio u Erdelj (marta 1601) i uspio uspostaviti dobre odnose s Turcima. U Erdelju se držao pomoću turskih i tatarskih pomoćnih četa. Ali kada je general Basta 2-VII-1602 porazio njegova kapetana Mojsija Sekelija, Batori je konačno ostavio Erdelj koji je opet došao pod vlast Rudolfa. Tako je Erdelj u periodu od 1594 do 1604, sa izuzetkom posljednje uprave Sigismunda Batorija, ostao pod austriskom dominacijom.

Iako je Turska u ovom ratu izgubila od svog prestiža, ona je i dalje ostala u starim granicama u Ugarskoj i moćan susjed Erdelja. Osim toga narod je bio protiv Austrije jer mu je dozlogrdila Bastina strahovlada. Zato su fe-

⁴ J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, Gotha, 1855, S. 545.

⁵ Uz džamiske sofe Rogo-zade džamije u Vinogradu (na sjeveroistočnoj strani Sarajeva) nalazi se drveno turbe sa tri tipična nišana XVII vijeka (osmerokutni nišani bez turbanu) za koja tradicija kaže da su doseljenici iz Erdelja i da je jedan između njih bio muftija. — U blizini toga turbeta pokopan je i sarajevski kroničar Salih Sidki Hadžihuseinović (Mukevit).

bruara 1605 godine erdeljski plemići i Sikulci izabrali svojim knezom Stjepana Bočkaja koji je bio u milosti Turaka, te je Erdelj ponovo postao turska vazalna kneževina. Bočkaj je tako postao gospodar ne samo Erdelja nego i Ugarske sjeverno od Dunava. U julu 1605 sultan Ahmed I podijelio je Bočkaju i njegovim potomcima Ugarsku i Erdelj kao leno turskog carstva.⁶ U svom logoru kod Budima veliki vezir Mehmed-paša Sokolović je (11-XI-1605) Stjepana Bočkaja opasao mačem, predao mu krunu, zastavu i žezlo. On je tom prilikom obećao da će povratiti Turcima neka mjesta u Temišvarskom pašaluku koja im je bio oduzeo Sigismund Batori. Zato je veliki vezir oslobodio Bočkajevu Ugarsku i Erdelj od plaćanja tributa za 10 godina, stim da poslije toga plaća samo 10.000 dukata.⁷

Nagodbom između Rudolfa i Bočkaja od 23-VI-1606 u Beču, Bočkaju je ostavljen ne samo Erdelj i ugarske županije koje je držao Sigismund Batori nego i neke županije u sjevernoj Ugarskoj i grad Tokaj, uz uvjet da sve to pripadne ugarskoj kruni, ako Bočkaj ne ostavi muških potomaka. Taj sporazum je priznat i u mirovnom ugovoru na utoku Žitve 11-XI-1606.

Kako je Bočkaj ubrzo zatim 29-XII-1606 umro bez muških potomaka, došlo je do novih zapletaja. Proaustrijska stranka, u kojoj je bilo većina erdeljskog plemstva, istakla je Sigismunda Rakocija (oca Đorđeva) kao kandidata za novog kneza, dok je protuska stranka predložila Valentina od Homonne kojeg je sam Bočkaj pred smrt, vjerovatno na poticaj Divana, odredio svojim nasljednikom.⁸ Zbog toga je došlo do trzavica između Porte i Austrije koje su uzdrmale tek zaključni mir. Veliki vezir Murad-paša pisao je Matiji 29-III-1607 da pravo imenovanja kneza u Erdelju pripada isključivo Porti i da je ona Valentina od Homonne obdaruila menšurom, zastavom, krunom i palicom kao erdeljskog kralja te da ne može dozvoliti da te kneževske insignije dođu u ruke Sigismunda Rakocija koga Porta nikada neće potvrditi.⁹

Svi naponi cara Rudolfa i nadvojvode odnosno ugarskog kralja Matije da se Porta, u smislu mirovnog ugovora (od 1606), ne miješa u pitanje Erdelja, ostali su bezuspješni. Sigismund Rakoci je ipak izabran knezom. Ali kada su nakon godinu dana (3-III-1608) kneževska prava prenesena na Gavrila Batorija, sultan je ponovo koristio svoje pravo starateljstva i novom knezu izdao svečani berat u kojem je ponovo precizirao i potvrdio sva prava i obaveze između Erdelja i Turske. Ovim beratom je Batoriju i narodu Erdelja zagarantovana zaštita i pomoć u slučaju napada od strane neprijatelja, a svima turskim zapovjednicima odlučno zabranjeno miješanje u unutarnje poslove Erdelja. Mađarskom plemstvu u Erdelju je oprošten tribut za tri godine ako ostanu vjerni Batoriju. Erdeljski knezovi treba da žive u prijateljstvu sa knezovima Vlaške i Moldavije kao i tatarskim hanovima Krima. Knezovi Vlaške i Moldavije ne smiju kupovati dvorove u Erdelju, a ako se pobune i prebjegnu u Erdelj, treba ih pohvatati i otpremiti u Carigrad.¹⁰

⁶ Ahdnama od 5-VIII-1606 u Državnom arhivu u Beču. — V. Klaić, *Povjest Hrvata*, V, Zagreb, 1911, str. 457.

⁷ Klaić, isto, str. 451.

⁸ Katona, isto, ord., XXVIII, p. 685; Zinkeisen, isto, III, 674.

⁹ Zinkeisen, isto, IV, 674—5.

¹⁰ Katona, isto, XXIX, p. 167—76; Zinkeisen, isto, III, 684—5.

Iako je Gavrilo Batori bio štićenik Porte, nije se mogao dugo održati. Zbog okrutnog držanja izazvao je narod protiv sebe, a i Porti su učestale tužbe protiv njega od strane moćne stranke kalvinista. On je nametnuo teške poreze, primao turske izbjeglice protivno ugovoru, a zadržao za sebe utvrđene gradove Lipovu, Janovu i druge koje je trebao predati Turcima. Provaljivao je sa svojim hajducima u Ugarsku, Vlašku i Moldaviju i tamo naplaćivao tribut. Spalio je oko 400 sela u Poljskoj. Za sve te optužbe morao se pravdati pred Portom.¹¹ On je, međutim, tražio od Porte da Erdelj, kao nasljedstvo dinastije Batori, oslobodi tributa za 15 godina, a poslije da plaća 10.000 dukata. A kada je (1612) porazio ugarsku vojsku, koju je Matija za odmazdu poslao protiv njega, tražio je da ga Porta potpuno oslobodi tributa, zatim zajam od 40.000 dukata i polovinu tributa Vlaške i Moldavije.

Porta je već nastojala da ga makne. Kada se (1613) osjetio ugrožen i od Matije, poslao je temišvarskom paši svoga dotadanjeg prijatelja, a u stvari političkog protivnika, Gavrila Betlena da moli zaštitu i preporuku kod Porte, a da će on ne samo plaćati godišnji tribut od 15.000 dukata, nego podmiriti i ranije dugovanje i predati Turcima tražene gradove. Poslovnik Betlen sve je iskoristio protiv Batorija, a u svoju ličnu korist i ponudio sebe za kneza. Uz saglasnost Porte paša je to prihvatio i stavio mu na raspoloženje znatniju vojsku s kojom je u jesen 1613 prodro u Erdelj i pridobivši za sebe pretstavnike triju naroda izabran za kneza, dok je Batori (27-X) ubijen od zavjerenika.¹²

U proljeće 1614 Betlen je poslao Porti poslanstvo na čelu sa svojim bratom Stefanom i zamolio novu ahdnamu koja bi precizirala odnose između Porte i Erdelja, pa je sultan Ahmed I 14-VI-1714 izdao Gavrilu Betlenu svečanu diplomu koja je po sadržaju slična onoj Gavrila Batorija, a i ovoj Đorđa Rakocija. U njoj se garantuje bezbijednost Erdelju dokle god knez i plemstvo budu vjerno izvršavali svoje dužnosti prema Porti. Zatim se tretiraju pitanja granica, zarobljenika, dobrih odnosa između Erdelja i susjednih vazalnih kneževina.¹³

Prema stepenu ovisnosti od Porte Erdelj, zajedno sa Vlaškom i Moldavijom, možemo svrstati u prvi red turskih vazala. U njemu je bila uvijek jaka proturska stranka koja je skoro redovito dovodila na vlast knezove po volji Porti. Prema sadržaju ovih ahdnama vidimo kolika je bila potčinjenost knezova i naroda Erdelja. To je sasvim drugi odnos nego je bio odnos Porte prema Dubrovačkoj republici koja je plaćala tribut, ali se Porta, prema ahdnami, nije mogla miješati u unutarnju i vanjsku politiku Republike.

Gavrilo Betlen imao je pred očima interese svoje zemlje i težio da ona bude neovisna i od Austrije i od Turske. Ta želja ga je kao čuvara protestantizma i protivnika Austrije zaplela u politiku velikih evropskih sila. Mir između Austrije i Betlena u Mikulovu početkom 1662 god. postavio je granice njegovoj želji za vlašću i poboljšao odnose između Austrije i Porte. Ali, ti su odnosi uskoro bili poremećeni. Betlenu je uspjelo da savez Austrije sa Poljskom i Španijom prikaže u Divanu kao direktnu opasnost za Tursku. Porta se nije mogla direktno angažovati, ali je pomogla Betlenu sa 20.000 konjanika iz susjednih pašaluka Budima,

¹¹ Zinkeisen, isto, III, 686.

¹² Isto, 693.

¹³ Katona, isto, XXIX, p. 504—517; Hammer, GOR, II, Pest, 1840, S. 749, prema Naima, str. 306; Zinkeisen, isto, III, 694.

Temišvara i Kaniže i 10.000 Tatara, pa je on (1623) provalio u Ugarsku i osvojio više mjesta i tvrđava ugrozivši utvrđene gradove Požun i Komoran. Na povratku je bio razbijen sjeverno od Komorana na Nitri (27-XI-1623).¹⁴ I u 1626 godini Betlen ratuje protiv Austrije zajedno sa vojskom susjednih turskih sandžaka.¹⁵

Diplomacija austrijskog cara također je sve činila da očrni Betlena i njegov savez sa protestantskim svijetom. (Engleskom, Danskom, Holandijom, Francuskom, Švedskom, Venecijom i nekim protestantskim knezovima Njemačke) koji je bio uperen protiv Austrije. Betlen je, međutim, imao dobrog zagovornika u Divanu, starog kajmekama Džurdži Mehmed-pašu koji je bio veliki neprijatelj Austrije. Ali već njegov nasljednik Redžeb kapudan-paša bio je naklonjen Austriji i nije htio ni da čuje za Betlena.

U odnosima između Porte i Austrije pored drugih uzroka Erdelj je uvijek pretstavljao kamen spoticanja. Erdelj se usjekao kao klin između Austrije i Osmanske imperije. Njegovi knezovi znali su uvijek iskoristiti nemoć jedne i popustljivost druge strane, danas su se držali s jednom a sutra s drugom stranom. I sa Zapada i sa Istoka su ih opet gledali kao nevjerne i nepovjerljive, ali su uvijek i jedni i drugi gledali da ih za sebe pridobiju, jer su precjenjivali njihovu stvarnu moć.

Kada je 5 novembra 1629 Gavrilo Betlen umro, kneževska stolica u Erdelju postala je ponovo predmet ozbiljnih obračuna. Udovica Katarina, koja je od Betlena bila određena da vodi zemlju, bila je nesposobna. Pojavile su se dvije frakcije, katolička sa Katarinom na čelu i protestantska sa Gavrilovim bratom Stefanom. U julu 1630 sastala se skupština u Klužu (Cluj) da razmotri pitanje izbora novog kneza, dok su protestantski velikaši već bili razgrabili znatan dio ogromne Betlenove imovine. Katarina je uspjela da od toga spasi 40.000 dukata. Ona se branila kod Porte od optužbi da se želi osloboditi Porte i posve priključiti Austriji, ali joj to nije pomoglo da se održi. Protestantska skupština je već bila izabrala kneževa brata Stefana Betlena. Kako se isto lobno jedna partija digla i protiv njega, on je tu čast ponudio bogatom plemiću Đorđu Rakociju koji je i u Ugarskoj imao ogromne posjede.¹⁶ Rakoci se odazvao tome pozivu i sa jakom pratnjom hajduka uputio u Vel. Varadin gdje je s oduševljenjem dočekan. Tu je sačekao rezultat izbora koji su provedeni u septembru 1630 godine. Njegovo zlato i okretnost njegovih agenata pomogli su mu da pobijedi partiju Betlena i Katarine koja se formalno morala odreći vlasti i otići iz zemlje.

Premda se Rakoci još u izbornom proglasu bio obavezao da će živjeti u prijateljstvu sa obadva cara (austrijskim i turskim), njegovi hajduci su odmah poslije izbora napali i raspršili austrijske trupe na Tisi. Porta je u početku povladivala partiji Betlena, ali čim je uvidjela da od nje nema šta očekivati, okrenula se Rakociju koji je znao da za sebe pridobije i izmoli njenu zaštitu poslavši odmah u Carigrad poslanstvo sa bogatim poklonima.¹⁷ Već početkom aprila 1631 Porta mu je poslala ovu ahdamu sa insignijama koja priznaje njegov izbor prema uobičajenim uslovima. Plaćanje godišnjeg tributa izričito je utvrđeno i istaknuto. Pod

¹⁴ Zinkeisen, isto, IV, 389—91.

¹⁵ Isto, 459.

¹⁶ Isto, 466.

¹⁷ Isto, 469.

ovakvim okolnostima ni Austrija nije držala oportunistički da diže glas protiv Rakocija. On se ipak nije mogao dugo radovati svojoj pobjedi jer se partija Betlena nije lako pomirila sa gubitkom vlasti. Pokušavala je na razne načine u zemlji da ga makne, dok su kod Porte protiv njega planski djelovali emigranti Stefan i Petar Betlen. Zato je Rakoci u ljeto 1633 sazvao staleže triju naroda na zbor u erdeljskom Biogradu koji su 21-VIII-1633 uputili sultanu pretstavku i izrazili svoju vjernost i zadovoljstvo sa Rakocijem zatraživši ujedno izručenje spomenutih emigranata. Tu molbu zajedno sa dužnim tributom iz ranijih godina i bogatim poklonima odnijelo je u Carigrad poslanstvo sastavljeno od uglednih članova.¹⁸

Čim je Rakoci dobio sigurnu podršku kod Porte, pokušao je da se i kod austrijskog cara osigura. U proljeće 1633 počeli su pregovori da se na toj strani riješe sporna pitanja, pa je u jesen iste godine došlo do potpisivanja ugovora kojim je zagarantovano uzajamno prijateljstvo. Njegovi neprijatelji su, međutim, cijelu 1635 godinu pregovarali u Cadigradu da se Rakoci makne. Tu je pored Stefana Betlena djelovao i Mojsije Sekeli sa švedskim novcem. Porta je bila pristala da će protjerati Rakocija i naredila susjednim sandžakbeziima da to izvrše. Ali je Rakoci 3 oktobra 1636 pobijedio osmansku vojsku od 25.000 ljudi kod Szalonta (između Temišvara i Đule) kojom su zapovijedale paše Budima, Temišvara i Bosne. Njima se grdno osvetilo što su radili protiv Rakocija. Budimski beglerbeg Nesuhzade bio je smijenjen, a temišvarski Bekir-paša, koji je bio optužen za poraz, pogubljen.¹⁹

Nakon toga poraza Porta se kolebala, ali je ipak pristala na mir pod slijedećim uslovima:

- 1) Rakoci ostaje knez Erdelja doživotno kao i njegov sin kojem će sultan posebnom ahdnamom zagarantovati nasljedstvo i stare uobičajene slobode;
- 2) Stefan Betlen će dobiti potpunu amnestiju i sva dobra u Erdelju svoga brata Gavriila Betlena i
- 3) Rakoci će predati sultanu poklon od 40.000 dukata.

Rakoci je osjećao da se bolje ne može dodvoriti Porti nego da namjere Austrije pretstavi Divanu što sumnjivijim. To je trebao iz dva razloga: 1) želio je da svoj kneževski položaj u Erdelju osigura doživotno. Kako je zato trebao odobrenje Porte, on je u 1642 godini poslao u Carigrad poslanstvo dobivši prije toga u skupštini privolu u tome smislu. Da bi stvorio dobro raspoloženje u Divanu, odmah zatim poslao je drugog poslanika sa utvrđenim tributom. 2) Želio je privolu Porte da stupi u vojni savez sa Francuskom i Švedskom protiv Austrije. To je Rakociju uspjelo u 26-IV-1643 u erdeljskom Biogradu stupio je u vojni savez sa spomenutim zemljama i potpisao ugovor.

U proljeće 1644 Rakoci je provalio u gornju Ugarsku sa vojskom od 20.000 i osvojio nekoliko mjesta. Dok je napredovao, Porta je izlazila u susret njegovim molbama, a nije poklanjala pažnju prigovorima bečkog dvora. Čim je bio suzbijen, Porta je promijenila svoje držanje i odbila njegovu molbu za pomoćne čete. Ujedno su se bili popravili odnosi između Porte i austrijskog cara koji se sada požurio da pošalje u Carigrad svoje poslanike sa darovima. Rakoci je, oslanjajući se na spomenuti vojni savez, u proljeće 1645 nastavio rat u gornjoj Ugarskoj, ali mu je

¹⁸ Isto, 470.

¹⁹ Isto, 482.

uskoro došla zapovijed od Porte da obustavi operacije, inače će Turci zauzeti Erdelj. Rakoci je sada bio prinuđen da prihvati ponudu Beča za mir koji je 8-VIII-1645 zaključen u Beču. Prema ovom mirovnom ugovoru Rakoci se morao odreći svakog saveza sa Francuskom i Švedskom protiv Austrije. Sve svoje trupe morao je povući u granice Erdelja i u one dijelove Ugarske koji su mu ustupljeni, a to je sedam mjesta koja je držao Gavrilo Betlen. Osim toga Rakociju su data još neka mjesta u Ugarskoj i grad Tokaj. Sve drugo što je zaposjeo od Ugarske kao i zarobljenike i zaplijenjeno oružje morao je povratiti Ferdinandu i obavezati se da se neće miješati u stvari Ugarske.

Porta je sankcionisala taj ugovor i na molbu Rakocija smanjila godišnji tribut Erdelju sa 15.000 na 10.000 dukata. Kako je Rakoci slijedeće godine ponovo zaključio subsidijarni ugovor sa Francuskom i Švedskom za nastavljanje rata protiv Ferdinanda, Porta je ponovo povisila tribut na 15.000 dukata za Erdelj, a 20.000 dukata tražila je za gornje dijelove Ugarske.

Đorđe Rakoci je umro 23-XII-1648 u erdeljskom Biogradu.

Sve do pred konac XVII vijeka Erdelj je ostao turska vazalna kneževina. Bečkim ratom i gubitkom ogromnih posjeda u Evropi Turska je izgubila i Erdelj. Godine 1686 erdeljski knez Mihajlo Apafi priznao je Austriju kao zaštitnicu koja je 1691 Erdelju zagarantovala ustavne slobode kao samostalnom članu pod ugarskom krunom. Godine 1697 Austrija je konačno Mihajlova sina privolila da se uz otštetu odrekne kneževskih prava. Time je Erdelj i formalno došao pod vlast Austrije.

***

Sa diplomatskičkog gledišta ova povelja sadrži slijedeće elemente:

Veličina je 275×58 cm. Od toga otpada na počasni prostor 22 cm, na prazan prostor pri kraju 23 cm, dok širina desne prazne margine iznosi 15 cm, tako da čist tekst zaprema prostor od 240×43 cm.

Povelja je pisana crnim tušom, pismom divani, na papiru sa platnenom podlogom. Zajedno sa invokacijom sadrži 47 redova. Invokacija je pisana zlatnim i nešto krupnijim slovima, zaprema 6 redova. Tugra je također ispisana zlatnom bojom. Istom bojom napisano je i ime vladajućeg sultana na početku 12 reda teksta kao i ukrasne tačke kroz cio tekst.

Stil je vrlo kitnjast. Obiluje arapskim i perziskim riječima i konstrukcijama. Poslije tugre slijedi intititulacija koja se proteže do polovine 12 reda. Tu se pored kitnjastih epiteta sultana nabrajaju zemlje, ejaleti, sandžaci i neki značajniji gradovi Imperije. Zatim slijedi inskripcija koja se proteže do 18 reda, a sastoji se od mnogobrojnih i raznovrsnih epiteta i pohvala upućenih adresatu. Naracija zaprema 2 reda (18—20), a dispozicija, glavni sadržaj dokumenata, redove od 21 do 42. U završnom dijelu sadržana je izričita obaveza sultana i zakletva (sankcija), od 42 do kraja.

Red 46 sadrži datum: prva dekada ramazana 1040 (3—13 aprila 1631). I na koncu, mjesto izdanja Carigrad.

1 حضرت رب العزت جلت قدرته و علت كلمته نك عنايت بى غايته و مهر سپهر نبوت [اختر برج سموات] پيشواى زمرة انبيا و مقتداى فرقة اصفياء ايكى جهان فخرى محمد المصطفى صلى الله تعالى عليه و سلمك معجزات كثيرة البركاتى و چهار يار كزين رضوان الله تعالى عليهم اجمعينك و جميع اولياى عظام و اتقياء كرامك ارواح مقدسه لوى موافقتى ايله

(طغرا)

مراد بن احمد خان مظفر دانا

بن كه سلطان سلاطين زمان و برهان خواقين دوران تاج بخش خسروان جهان ظل الله الملك المنان خادم الحرمين الشريفين ثانى اسكندر ذوالقورنين اشرف المداين و الامصار اقدس الممالك و الاقطار مكة مكرومة مشرفه و مدينة منورة معظمه نك و قدس شريف و لحسا و قطيف و مصر و يمن و صنعاء و عدن و بصره و حبش و سواس و مرعش و شام دار السلام و حلب و طرابلس شام و نهاوند و پلنگان و موصل و ديار بكر و وان و قره باغ و كوردستان و اناتولى و قرمان و عبوما كوردستان و بئدان و افلاق و دمورقپو و دشت قچاق و اق دكز و قره دكز و درياى قلمز و ديار مغرب و عجم و اقاليم ترك و ديلم و بغداد و شهر زول و حسرت الملوك اولان محمية استانبول و دار الجهاد و الحرب جزاير مغرب و طرابلس غرب و اوطان تونس و جزيرة قبرس و عمدة ممالك ديار روم ايلي و طمشوار و بوسنه و بودون و كفه و طربزون و لايتارينك و بونلوك امثالى نيجه ممالك معموره و مسالك نامحصوره نك و قلاع فلک ارتفاع و بقاع كثيرة الارتفاع پادشاهى و سلطانى و شهنشاهى و خاقانى سلطان مراد خان ابن سلطان احمد خان ابن سلطان محمد خان ابن سلطان مراد خان قديم الايامدن اردل ولايته حاكم اولنار ابا عن جد عتبه عليه سلطنت پناه و بهره سنيه فلک اشتباهه اطاعت و اخلاصه ثابت قدم و بنیان خلوص و رقيتلى مشيد و مستحکم اولوب انك كى حلول اجل اقتضا ايلدكده و يا اخر طريقيه اردل حاكمى تجديد اولنماق لازم كلدكده حكام اردلك سلسله سنه منتسب اولان اوغللردن و قونداسلردن و اقربالردن حكومه سزاوار و اساس عبوديتى استوار اولان كسمسه رضای همایونبزه و ولايت اردلك ساير بكلى و اوچ ملت

1 i 2 Tekst u zagradama oštećen. Mi lim da treba kao gore.

3 كثيرت, u orig. كثيرة

10 صنعاء, u orig. pogr. صمان. U arapskom geografsko ime صنعاء ima, istina, nomen relativum صنعانى, pa je to vjerovatno zavelo pisara. Skraćen oblik u arapskom dozvoljen je iznimno, npr. u stihu, dok se u turskom hemze uopće ispušta.

اعيانى و رعائيسى حكومتارينه اختيار اليك قانون مقرر اولمئین سابقا اردل حاكمى اولان راقوچى
 ژيدمون اوغلى اولان اشبو دارنده منشور ميمنت مسطور و نماينده توقيع رفيح مستوجب السرور
 25 افتخار الامراء العظام الملة المسيحية مختار الكبراء الفخام الطائفة العيسوية مصلح مصالح جماهير الطائفة
 النصرانية صاحب اذبال الحشمة و الوقار صاحب دلائل المجد و الافتخار راقوچى كورك ختمت
 عواقبه بالخير يزار و شجاعت شعار و ايل و مملكت ضبطنه قادر قوى الاقتدار اولوب استاءه سعادتكم
 طوغرى امكدار قولى و مقدما باباسى دخى اردل ولايته حاكم اولمش اوغلى اولدوغندن غيرى كندوسى
 دخى بوانه ذكين دين و دولتمه لايق و عرض و ناموس سلطتمه موافق نيجه خدمت و مصلحتلرى
 30 بولتمغله اردل ولايتك اوچ ملت اعيانى جد امجد مرحوم و مفورله سلطان سليمان خان غازى
 رحمة الله عليه رحمة واسعة زماندن پرو ماينلارنده اوليكلان عادت و ايبن اوزره مومى اليه اردل
 حكومتته اختيار و قبول اتملرى ايله كندولره حاكم نصب اولتماسى بابتده على الاتفاق اميد وار
 عنايت شامل الامم فاتق ايلدكلرى اجلدن حقنده عنايت عليه ملوكانه و رافت سنيه خسروانم ظهوره
 كتوروب مشار اليه اردل ولايته حاكم نصب ايدوب ايكي فخرى اولو پيغمبرمزم محمد مصطفى
 35 عليه من الصلوة اصفاها هجرت شريفه لرينك بيك قوق شعبان المعظمنك اون يذنجى كوتندن و حضرت
 عيسى على نبينا و عليه الصلوة و التحية نك بيك التيوز اوتوز بر سنهسى مارتنده واقع نوروز فيروزده
 بورات همايون و عهدنامه صدق مشحونى احسان ايدوب

بيوردم كه: بعد اليوم مشار اليه راقوچى كورك اردل ولايته حاكم اولوب ولايت مزبوره نك
 بكلىرى و قپودانلرى و اوچ ملت اعيانى و واروش بيورلرى و رعايا و يراباسى و بالجملة صغير و كبيرى
 40 مومى اليه كندولره حاكم بيلوب حكومتته متعلق اموره ده مراجعت ايدوب سوزندن تجارز ايشيوب
 امرينه مخالفت و معاندت كوستريمه لو مومى اليه دخى ذكر اولتان ولايت اعيانيله حسن معامله و اتحاد
 اوزره اولوب هر بريته حاللو حائجه رعابت ايدوب رعايا احوال عدايت اوزره كوروب اوليكلان مخالف
 كسنهيه ظلم و تندى ايتدرميه و مقدما ويريلان عهدنامه همايون موجبنجه اردل خلقي حاكملرينك
 موتى و ياخود تجديدى اقتضا ايلدكده فرمان جليل العنوانم موجبنجه اردل سلسله سندن اچلارنده
 45 بيومش و دايرة حكومتبه پرورده اولمش كسنه جمله اردل بكلىرى و اوچ ملت اعيانى و اوجاق
 صاحبلىرى قبول الملكلارنده سده سعادتته عرض اولته كه جناب جلالت مابهم طرفندن حاكم نصب

اوئنه و انك كې اعيان مملكت و ساير رعيتك طلبى يوغىكن خارچدن حكومه طالب اولئارسه و يرلييه و حكومت سوداسيله اجنييدن تغلباً فضولى حكومه متصدى اولئار اصلا دخل ايتدوليوب دفع وازاله سنده سعى و اهتمام اوئنه و مادامكه مومى اليه حاكم و ساير اردل امراسى و اعيانى و رعيتى طريق عبوديت و استقامته پايدار و شاهراه اطاعت و عبوديته استوار اولوب دوستمه دوست 50

دوشمنه دوشمان اوللارى بآنده عهد افكن و پيسان شكن اوليهار همچوار اولان بكار بكيارم و سنجاقكارم و ساير عساكر نصرت مأثرم سرا و علانية اردل ولايتى حدودينه تجاوز ايتميوب رعايا و برايسى اسير و ماللارى نهب و غارت ايلميهار اكو بو طرفله اسير اولورلر ايسه اولتوقله اسيرلر مسلمان اوليوب كفر اوزرينه بولئانلر رد اولئوب ايكي طرفدن امن و امانه مغاير فساد اينلارك جزاسى و يرليه و صولتق و كوله و نيوه و لپوه و طمشوار سرحدلر نده باتورى زيدمون عصيان اينجه صولتفه و كوله 55

و لپوه يه و نيوه يه و طمشواره بو كره خراج و ويركو و يروب جانب همايونمه اطاعت ايدن كويار و واروشلر مقدماً اردل عصيان اينجه و يركوسن بو طرفه و يرملكه كما كان جانب همايونمه متعلق اولوب معتاد اولان و يركولرين بو جانبه ويرهلر اول طرفدن اصلا دخل و نزاع اولئيميه و بالفعل حكام سرحدك ضبطنده اولان مهديه بارقاته و ناحيه سته و حلامش ناحيه لرته اردل طرفندن اصلا دخل 60

و نزاع اولئيميه و ايلركه الى الان بو جانبه و يركو و يرمشلردر سرحد حاكملارى و غيزيلر اصلا دخل ايلميهار و قديمدن ممالك محروسه قوبه لرندن رعايالارى قاقوب اردله كشمش رعايا و ارايسه كير و يرلرته كوندروب اچلر نده صاقلئيميهار وطونه بلغرادندن و ساير ممالك محروسه مدن تجار و اسيردن مال و رزقارى ايله كمنه اردله قچوسه قبول ايتميوب كورود ايلميهار و قديمدن معين اولوب ويره كلككارى خراجلرى كما كان و يروب سال بسال وقتى و زمانى ايله ارسال ايدهلر و اكو بعض 65

مفسدلر بو فتنه و احتلال بو اقمق ايچون اردل حاكملارى حقلر نده شكايث ايدرلر ايسه و ياخود دينه مهر قازوب تعليل ايله مزور مکتوب و يا اخر طرفله كاغد ابراز ايدرلر ايسه ولايت خلتى اتفاقى ايله بوقليوب شكايث ايلدكلرى ماده نك حقيقتى چقما يروب اول مزورلرك تزويرلرى ظاهر اولدقه فرمان همايونئله مستحق اولدقلى جزالرى و يريله و افلاقى و بندان و يوده لرى ايله عتبه عليانه متابعت و اتياد و موافقت و اتحاد اوزره اولوب بوييله دوستلق و قوششلق شرايطن رعايت ايدوب بويردن

47 اوسه لئار, u orig. اولئلر سه

61 محروسه, u orig. محروسه م

62 محروسدن, u orig. محروسه مدن

70 دشمن حرکت ایلیوب ضرر قصدنده اولدوقده بالذات کندوسی وارمغله می اولور یوخسه کفایت مقداری عسکر کوندرمکله می اولور هر نه و چهله اقتضا ایدرسه و نیجه ال ویررسه معاونت و مظهرت ایدوب مملکت و ولایتلرندن مضرتلرین دفع ایلیه لر آما اردل بکلری و حاکملری و اعیان و عسکری ادم کوندروب حین احتیاجده معاونت ایچون عسکر طلب ایلدکلرندن لوازملرین تدارک و احضار ایدوب

75 مرور و عبور ایده جک ککوپرولرین و سایر کچیدلرین و یولورین توسیع و تطهیر و ترمیم و تعمیر ایتموکن صکره عساکر منصوره می طلب ایده لرکه واردقارنده جنود ظفر نمودن بر نسنهیه مضایقه چکمیله و كذلك ممالک محروسه مزدن سرحدده بر خدمت واقع اولوب سرحد بکار بکلیری حاکم مومی اییه اعلام ایلدکلرندن مقتضای صداقت و عبودیت اوزره اردل و مجار بکار یله کمال اتفاق و اتحاد ایدوب دخی بالذات قالقوب وارمغله می اولور یوخسه عسکر و یات و یراق و سایر مهمات کوندرمکله می اولور هر نیجه اقتضا ایدرسه معاونت و خدمت ایلیه لر واردل حاکملری نیچه طرفیه

80 قدیم الایامدن نه و چهله مصالحه و معاهده ایده کلمشار ایسه و نه طریقله ارا اورده تسکات و عهدنامه التوب و یرتلو کلمش ایسه و سنور و حدودلرین نه یوزدن تعیین اولنو کلمش ایسه ککر اولوچهله ممالک اسلامیهدن ماعدا کندر قلعه لرینه و واروشارینه و سنورلرینه و قرا و نواحی سنه دخل و تعرض اتیبوب کماکان اردل مملکتندن معدود اوله و مجار امراسندن اردل حاکملرینه تابع اولنلره بر فود مانع اولیبوب ممالک محروسه مرکز حکامی و ضابطلری طرفندن بو عهده مغایر کسنه تعدی و تجاوز ایلمیه کندو حالنده اولیائاره سده سعادتندن محکم تنبیه اولنه و ولایت مزبورهدن قدیمدن

85 اولیکلانندن زیاده و یرکو طلب اولنیه و کلان ایچیلرینه و قپو کتخدالرینه تعیین اولنان نفقه لری قانون اوزره و یریه واردل حاکمی اولنملو اولدوقده پایه سریر اعلامزه عرض اولنوب رخصت همایونمز صدور اتیمنیجه اولنیه و له و افلاق و بقدان حاکملری طرفازندن اردل قلعه لرندن قلعه صاتون المی مراد اولنوسه رضا و یرلیوب کماکان صاحبزنده قاله و افلاق و بقدان و یوده لرندن بری عاصی

90 اولوب اوزرینه عساکر نصرت مأثومز واردقده اردله کیدرسه صغندرمیوب و اخر جانبه وارمغه قومیبوب استانه سعادتنه کوندره لر واردل ولایتنده و اکا تابع مجار ولایتنده اهل اسلامدن بمقدار اسیر بولنور ایسه جمله سی اقیچه سز اطلاق اولنه

و بالجمله مادام که حالا اردل حاکمی اولان مشار الیه راقوچی کورک و کندودن صکره کلاچک حاکملر و ولایت اردلک سایر بکلری و اعیانی و اوچ ملت خلقی و رعایای بو عهد و شرطی

95 رعایت ایدوب عهدنامۀ همايونمه مضمون صداقت مقرونندن تجاوز و عدول ايلميه لرين دخي عهد و ميثاق ايدرم و ايمان شديد ايله يمين ايدرم كه يولري كوكلري يوغيكن وار ايدن پروردكارمك حقيچون ويولري و كوكلري يوزي صويه يواتدوغي ايكي جهان كوئشي و جمله پيغمبرلرك سروري محمد مصطفى صلى الله تعالى عليه و سلم حضرت ثلوثينك پاك ديني حومتيجون بو عهد و امانى مقرر طوتوب خلافته ذاهب اوليم كركدركه اردل حاكملري اولنر بو عهدنامۀ همايونى تصديق ايدوب اطاعتلرنده 100 ثابت قدم اولوب دايم الاوقات ثنائى حشمت ابدى الاتصاليه مداومت كوستره لر و قديمدن اردل حاكى اولنره يكي اولدقده استانه سعادتندن ويولر كلان سنچاق و علم و طيوز و خلعت و قلچ و ات كماكان ويولره شويله بله لر تحريراً فى اوائل شهر رمضان المبارك سنه اربعين و الف من الهجرة النبوية عليه افضل الصلوة و اكمل التحية

بمقام
قسططينيه
المجروسه

Sa bezgraničnom pomoći svevišnjega, gospodara svake časti i slave čija moć nad svim dominira i čija je riječ iznad svega i sa natprirodnim djelima posljednjeg nebeskog vjerovjesnika, zvijezde zodijskalog zvijezda, prvaka skupine vjerovjesnika, uzora grupe odabranika, ponosa obadva svijeta odabranog Muhameda — neka ga bog blagoslovi — i sa svetim duhovima četvorice njegovih odabranih drugova — neka je bog s njima svima zadovoljan — i sa duhovima svih uzvišenih ugodnika i čestitih asketa.

(Tugra)

Murad sin Ahmed-hana — uvijek pobjedonosan

Ja, koji sam sultan sultana vremena, emblem vladara epoha, darovatelj kruna vladarima svijeta, sjena Allaha, vladara, velikog dobročinitelja, sluga dvaju časni hramova, drugi Aleksandar Veliki,¹ padišah, sultan, šah šahova i vladar najznamenitijih gradova i metropola, najsvetijih zemalja i pokrajina, časne i uzvišene Meke, svijetle i veličanstvene Medine, časnog Jerusalema, Lahse,² Katifa,³ Egipta, Jemena, Sane,⁴ Adena, Basre, Abesinije, Sivasa, Maraša, Sirije—raja, Ha-

¹ كئشى u orig. كوئشى 98

² طوب u orig. طوتوب 97

¹ Zulkarnejn (Dvorogi) u Kuranu i klasičnoj arapskoj literaturi nadimak za Aleksandra Velikog.

² Lahsa (Ahsa) je pokrajina na sjeveroistočnom dijelu Arapskog Poluotoka, koju sa sjevera zapljuskuje Perziski zaljev. Za vrijeme turske vlasti, ejalet sa sjedištem u gradu Lahsi (Katib Čelebi, Džihan-numa, 497).

³ Katif = grad u ejaletu Lahsi.

⁴ Sana, grad u istoimenom sandžaku Jemenskog ejaleta. Ali Čauš (H. Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša, GZM, 1947, str. 175) spominje u Arabiji samo dva ejaleta, Lahsu i Jemen, obadva sa salijanom.

leba, siriskog Tripolisa,⁵ Nihavenda, Pelengana?,⁶ Mosula, Dijarbekra, Vana, Karabaga, Georgije, Anadolije, Karamana, cijelog Kurdistanu, Moldavije, Vlaške, Demir-Kapije,⁷ Dešti-Kipčaka,⁸ Sredozemnog, Crnog i Crvenog mora, Magriba⁹ i Adžema,¹⁰ oblasti [iklim] Tereka¹¹ i Dejlama,¹² Bagdada, Šehri-Zula,¹³ zaštićenog Istanbula—čežnje vladara, popništa svete borbe i rata Džezairi-Magriba,¹⁴ Tripolisa, Tunisa, otoka Kipra, zemalja Rumelije—stupa carstva, provincija: Temišvara, Bosne, Budima, Teodosije,¹⁵ Trapezunta, i mnogi drugih ovima sličnih bogatih zemalja, bezbrojnih drumova, do neba visokih gradova i vrlo plodnih mjesta¹⁶ — sultan Murad-han, sin sultana Ahmed-hana, sin sultana Mehmed-hana, sin sultana Murad-hana (izjavljujem):

Oni koji su gospodari provincije Erdelja, oni su od starih vremena s koljena na koljeno bili postojani u pokornosti i odanosti prema mome visokom pragu utočista carstva i prema mome poput nebeskog svoda veličanstvenom prijestolju, oni

⁵ Trabulusi-Šam (za razliku od Trabulusi-Garba = Tripolisa) međutim, kasnije je postao jedan od sandžaka Bejrutskog ejaleta (Kamus-al-a'lam, IV, 2998).

⁶ Nisam mogao ubicirati. Vjerovatno se ranije tim imenom nazivao neki grad u Perziji.

⁷ Demir-Kapu, sandžak u Bagdatskom ejaletu (Ali Čauš, isto, str. 183).

⁸ Dešti-Kipčak su zemlje ili hanati uralskih Kozaka, Kirgiza, i Kalmuka, dakle zemlje između rijeka Unala, Volge i Dona. To su 'bile autonomne vazalne zemlje. Ovdje se misli samo na dijelove Dešti-Kipčaka, a to su hanati Nogaj i Krim koji su u drugoj polovini XVIII vijeka pripali Rusiji (Kamus-al-a'lam, V, 3600).

⁹ Magrib (= Zapad) zapravo obuhvata sve zemlje sjeverne afričke obale zapadno od Egipta i to Bengazi, Tripolis, Tunis, Alžir i M'roko. Magribi-Evsat (Srednji zapad) zvao se ranije Alžir, a Magribi-Aksa (Dalji zapad) Maroko (Kamus-al-a'lam, VI, 4337—48).

¹⁰ Iako izraz »Adžem« kod Arapa znači sve nearapske narode, ipak je najčešća upotreba u njegovom užem značenju, samo za Perzijance. U ovom ga značenju najčešće upotrebljavaju i Turci (Kamus-al-a'lam, IV, 3133).

¹¹ Terekom se nekada zvao ejalet u donjem toku rijeke Tereka. To je oblast koja se prostire od Dagestana na sjever do delte Tereka, a istočnom stranom se naslanja na Kaspisko more. Južni dio je gorovit kao nastavak Kavkaskog gorja, dok su ostali dijelovi plodna ravnica. I grad sa utvrdom na ušću Tereka zvao se Terek kao glavni grad istoimenog ejaleta, danas Aleksandrijskaja (Džihan-nama, 431—2).

¹² Dejlom je planinska oblast u sjevernom Iranu. Graniče je pokrajine: sa sjevera Gilan, sa istoka Taberistan (Mazenderan), sa zapada Azerbajdžan i Ran, s juga Kazvin, Tarm i djelomično Rej (Dailem — Enciklopedie des Islam). Terek i Dejlom odnosno Gilan su oblasti gdje su granice tadanje Osmanske imperije izlazile na Kaspisko more, sjeverno na Tereku, a južna u Gilanu.

¹³ Oblast u Mesopotamiji s jedne i druge strane Tigrisa, južno od Mosula. Šehri-Zul je u XVII vijeku bio dosta veliki ejalet sa 19 sandžaka. Jedan od sandžaka zvao se Šehri-Zur, koji se sterao s obje strane Eufrata sa sjedištem u istoimenom gradu (Džihan-numa, 445—6).

¹⁴ Džezair, Džezairi-Magrib ili Magribi-Evsat = raniji naziv za turski ejalet sa salijanom, Alžir (Kamus-al-a'lam, III, 1784 i IV, 4337—48).

¹⁵ Kefe (Theodosija, Feodosija) = grad na istočnoj obali poluotoka Krime, sjedište istoimenog ejaleta (Ali Čauš, isto).

¹⁶ Ovdje se nabrajaju sve zemlje tadanjeg Osmanskog carstva, većinom po ejaletima, ali bez ikakva reda. Negdje se spominju pokrajine, negdje sandžaci, a negdje samo gradovi. Dok jednom riječi spominje cio sjeveroafrički zapad (Magrib), dotle na drugom mjestu nabraja poimenično sve sjeveroafričke ejalete. Isto tako dok spominje jednom riječi cijelu Parziju (Adžem) dotle dalje spominje ponovo ejalete, sandžake pa i gradove u Perziji. Interesantno je da među zemlje Osmanske imperije ubraja i vazalne kneževine kao što su Vlaška i Moldavija. Karakteristični su epiteti za Siriju i Istanbul.

su učvrstili i ustalili temelje vjernosti i pokornosti. Kada bi zbog smrti ili zbog drugog razloga nastala potreba da se postavi novi knez [hakim] zakonom je utvrđeno da se za kneza bira jedan od sinova ili braće ili rođaka koji pripadaju dinastiji erdeljskih knezova, a koji je dostojan kneževske vlasti i čvrst u vjernost, s tim da ga ostali glavari [begovi] provincije Erdelja, pretstavnici [ajani] triju naroda i njihova raja s mojim carskim pristankom izaberu za kneza. Tako su pretstavnici triju naroda¹⁷ Erdelja, prema običaju koji kod njih vlada još od vremena moga najslavnijeg djeda umrlog i blaženopočivšeg sultana Gazi Sulejman-hana — neka ga bog obdari svojom neizmjernom milošću, izabrali i primili za kneza Erdelja sina bivšeg erdeljskog kneza Sigismunda Rakocija, nosioca ove sretne menšure, na kojoj se ističe uzvišeni carski potpis koji pobuđuje radost, diku velikih knezova Mesijeve vjere, odabranika ponosnih velikana Isusove sljedbe, pobornika javnih poslova kršćanskog naroda, nosioca skuta dostojanstva i ugleda, posjednika ordenâ slave i ponosa, Đorđa Rakocija — neka mu bude sretan završetak — vrijednog, hrabrog, sposobnog da vlada zemljom i državom, vrlo moćnog, moje sretne Porte vjernog slugu, koji ne samo što je sin svoga oca bivšeg erdeljskog kneza, nego se i sam našao u mnogim službama i korisnim poslovima koji su u interesu moje vjere i države i koji su u skladu sa čašću i dostojanstvom moga carstva. A kako je moja dobrota prevelika, obuhvata sve narode i u nju se svako jednodušno nada, to se manifestovala moja uzvišena carska milost i prejasna vladarska naklonost, pa sam imenovanog postavio za kneza Erdelja. Zato mu ovu carsku diplomu i ovu ahdnamu koja sadrži pravdu velikodušno podjeljujem od 17 dana veličanstvenog šabana 1040 godine poslije selidbe [Hidžre] ponosa obaju svjetova velikog našeg vjerovjnika odabranog Muhameda — neka ga prati najčistiji božiji blagoslov — a poslije rođenja uzvišenog Isusa — neka bog našeg vjerovjesnika i njega obdari svojom milošću i naklonošću — godine 1631, mjeseca marta, prvog dana proljeća, i naređujem sljedeće:

Neka od danas spomeniti Đorđe Rakoci bude knez provincije Erdelja. Neka ga glavari spomenute provincije kapetani, pretstavnici triju naroda, varoški vijećnici [birovi], raja i ostali podanici spomenute zemlje priznaju svojim knezom, neka se na njega obraćaju u stvarima koje spadaju u njegovu kneževsku nadležnost, neka ne krše njegove riječi i neka se ne protive i ne suprostavljaju njegovim naredbama. Isto tako neka spomenuti knez lijepo postupa sa pretstavicima zemlje, neka se s njima slaže neka svakom od njih ukazuje pažnju prema njegovom položaju, neka pravedno rješava pitanja raje i neka ne dopušta da se ikom nasilje i nepravda čini protiv ustaljenog običaja.

Kada u slučaju smrti erdeljskog kneza svi erdeljski glavari, pretstavnici triju nacija i plemstvo u smislu ranije izdate carske ahdname izaberu za kneza osobu koja potiče iz erdeljske dinastije, koja je među njima odrasla i koja je odgojena u krugovima vlade, kao i kada u smislu mog uzvišenog fermana bude potrebno da se obnovi kneževski berat, neka o tome obavijeste moju visoku Portu s molbom da se ta osoba od strane moga uzvišenog veličanstva postavi za kneza. A ako bi takva osoba svana tražila kneževsku vlast, a to ne budu tražili pretstavnici

¹⁷ Tri nacije o kojima je nekoliko puta riječ u ovome dokumentu predstavljaju Madari, Sikulci (Szekleri) i Sasi. To su bile tri vladajuće nacije u Erdelju sve do 1848 godine. Kasnije se odnosi među ovim narodima mijenjaju: Godine 1900 Erdelj je imao 2,5 miliona stanovnika, od toga Rumuna 56%, Madara 33%, Nijemaca 9,5% i nešto manjina.

zemlje i ostala raja, neka mu se ne da. Ako bi neki stranac iz želje za vlašću htio nepozvano i silom da osvoji vlast, neka mu se nikako ne dozvoli da se u to miješa i neka se sve preduzme da se suzbije. Dokle god spomenuti knez, drugi glavari Erdelja, pretstavnici naroda i raja u svojoj pokornosti ostanu postojani i budu čvrsti na putu podložnosti caru tako da u smislu »mome prijatelju prijatelj, mome neprijatelju neprijatelj« ne prekrše vjeru i ugovor, neka nijedan od susjednih mojih beglerbegova, sandžakbegova i drugih vojničkih zapovjednika ni javno ni tajno ne prelazi granice Erdelja, neka niko ne odvodi u ropstvo raj u ne otima njihovih dobara. Ako bi kojim slučajem neki bili zarobljeni, a navedeni zarobljenici ne budu muslimani i ostanu u svojoj vjeri, neka se povrate. Prekršitelji mira i reda sa obadvije strane neka se po zasluži kazne.

Okolna područja Solnoka, Đule, Janove, Lipove i Temišvara¹⁸ prije pobune Sigismunda Batorija jednom su platili tim tvrđavama tribut i porez. Sela i gradovi koji su ostali poslušni mojoj visokoj Porti plaćaće isto tako i dalje svoje uobičajene daće na koje su prije pobune u Erdelju bili obavezni. Od strane Erdelja neka se niko u to ne miješa. A što se tiče (zapadne) strane Mehadije i njene nahije i nahije Halmasha,¹⁹ koja mjesta sada drže naši pogranični glavari, neka se Erdelj nipošto u to ne miješa. Što se tiče nepodmirenih daća onih zemalja koje su nam predate, u to se ne smiju nikako miješati pogranični i drugi zapovjednici. Ako iz sela koja su od ranije pripadala mome carstvu ima raje koja se pobunila i prebjegla u Erdelj, neka se ona povratu natrag u svoja mjesta, neka se tamo ne prikrivaju. Ako koji od trgovaca ili zarobljenika iz Beograda ili iz drugih mjesta moga carstva sa imetkom prebjegne u Erdelj, neka se ne primi, nego neka se povratu. Utvrđeni stari tribut koji se po običaju davao neka se i dalje daje svake godine i neka se šalje na vrijeme.

Ako se neki smutljivci htijući dignuti bunu potuže protiv kneza Erdelja ili u pečat urežu njegovo ime i naprave lažna pisma ili na koji drugi način se pokažu (falsifikovana) pisma, neka se sadržaj optužbi uz saglasnost naroda istraži, ne dajući na javnost suštinu stvari pa ako se ustanovi njihova lažnost, neka se prema mojoj odredbi smutljivci kazne po zasluži.

U smislu dužne vjernosti prema mojoj prejasnoj Porti treba da živite s vojvodama Vlaške i Moldavije u slozi i da uzajamno čuvate dobro prijateljstvo i susjedstvo, pa ako otkud neprijatelj pođe s napadačkom namjerom da ili lično priteknete u pomoć ili pomognete slanjem dovoljnog broja vojske. Kako god bude potreba iziskivala i koliko god bude moguće da se uzajamno pomažete i da na svaki način otklonite opasnost od zemlje i njenih pokrajina. Ako pak erdeljski knezovi i pretstavnici naroda i vojske u slučaju potrebe pošalju nam svog čovjeka

¹⁸ Nabrojana mjesta su sjedišta turskih sandžaka prema zapadnoj erdeljskoj granici. Ta granica je išla od Debrecina prema jugu do Oršave na Dunavu, paralelno sa Tisom. Sandžaci Lipova, Đula i Janova pripadali su Temišvarskom dok je Solnok pripadao Budimskom pašaluku.

¹⁹ Očito je da ova mjesta predstavljaju isturene nahije prema erdeljskoj granici, koja drže turski pogranični zapovjednici i po svemu izgleda bila su sporna. U tekstu je spomenut »barikan« Mehadije što znači: sprud, pjeskovita obala u obliku potkoviče (Heuser — Ševket, Türkisch—deutsches Wörterbuch, Wiesbaden 1953). Iz ovoga je jasno da je riječica (desna pritoka Carne) na čijoj lijevoj strani leži mjesto Mehadija predstavljala granicu, pa su zapadni dio ove nahije držali turski pogranični zapovjednici. Nisam siguran da li se od مهادی misli na današnje malo mjesto Almas ili na mjesto Halmagiu koja se nalaze jugoistočno od Janove.

radi pomoći, tj. kada se zatraži vojska neka se pripremi sve prethodno: neka se poprave mostovi kuda će vojska proći, prošire i očiste putevi i prolazi, tako kada nakon toga stigne zatražena moja pobjedonosna vojska da ne bi imala nikakvih poteškoća. Slično tome, ako se na nekim mjestima mojih granica pokaže potreba usluge, pa (moji) pogranični zapovjednici obavijeste erdeljskog kneza neka on u smislu svoje vjernosti i poslušnosti zajedno i složno sa erdeljskim i ugarskim prvacima ili lično pritekne u pomoć ili pošalje vojsku, oružje i ratnu spremu i neka pomogne i uslugu učini sa svim drugim što ureba.

Kako god su erdeljski knezovi od vjkada s Austrijom po pitanju granica prema običaju zaključivali mirovne ugovore i na razne načine izdavali jedni drugima pismene garancije i po toliko puta razgraničavali granična područja, to se nema niko miješati — izuzimajući islamske zemlje — u vaše vlastite tvrđave, varoši, granične krajeve, sela i nahije, neka i dalje ostanu sastavni dijelovi Erdelja. Ugarskim velikašima koji priznaju vlast erdeljskog kneza neka niko ne pravi smetnje, nijedan od mojih zapovjednika i oficira protivno ovoj mojoj ahdnami neka ne čini nasilje i ne prelazi granice svoje kompetencije. Oni koji se miješaju u tuđe poslove neka budu strogo upozoreni od strane Porte. Od spomenute provincije neka se ništa ne traži više osim uobičajenog tributa. Kneževim poslanicima koji ovamo dođu i njegovim kapu-čehajama neka se daje hrana po zakonu. Kada se erdeljski knez bude trebao ženiti, neka se to arsom javi sretnom prijestolju i neka se ne ženi dok ne stigne moje carsko odobrenje. Ako bi vojvode Poljske, Vlaške i Moldavije željeli kupiti koju tvrđavu u Erdelju, neka se to ne dozvoli, nego neka ostanu kao i prije u vlasti svojih gospodara. Ako bi se koji od vojvoda Vlaške i Moldavije pobunio pa pobjegne u Erdelj kada stigne moja pobjedonosna vojska protiv njega, neka se ne primi i neka mu se ne dopusti bijeg na drugu stranu, nego neka se dopremi mojoj sretnoj Porti. Ako se u Erdelju i u njemu potčinjenim dijelovima Ugarske nađe zarobljenika islamske vjere, neka se svi otpuste bez otkupa.

Ukratko, dokle god sadanji knez Erdelja, spomenuti Đorđe Rakoci i knezovi koji dođu poslije njega, ostali glavari provincije Erdelja, narodni zastupnici, narodi triju nacija i raja budu ovu ahdnamu i ove uvjete poštovali i ne budu se ogriješili i zanemarili sadržaj ove moje carske ahdname koja sadrži vjernost, i ja se obavezujem i dajem čvrstu prisegu: Kunem se našim stvoriteljem koji je iz ništa stvorio zemlju i nebesa i kunem se čistom vjerom onoga u čiju su čast stvoreni zemlje i nebesa, suncem obadva svijeta, prvakom svih vjerovjesnika, odabranim Muhamedom — neka je s njim božija milost, da ću se čvrsto držati ove ahdname i da neću činiti suprotno.

Potrebno je dakle da i erdeljski knezovi priznaju valjanom ovu moju carsku ahdnamu i ustraju u svojoj pokornosti, te da uvijek iskazuju blagodarnost koja meni kao vladaru pripada vječno. Napokon neka se po starom običaju od strane Porte novom izabranom knezu Erdelja dađe sandžak,²⁰ zastava, topuz, odjeća, mač i konj.

Pisano u prvoj dekadi časnog mjeseca ramazana godine 1040 po vjerovjesnikovoj selidbi — neka mu je najbolji blagoslov i najpotpuniji pozdrav.

U zaštićenom Carigradu

²⁰ Sandžak = koplje s jednim ili više tuguva (konjskih repova) na vrhu, već prema tome kakav rang ima vojskovođa.

ZUSAMMENFASSUNG

DIPLOM DES SULTANS MURAD IV. DEM SIEBENBÜRGER FÜRSTEN
GEORG RAKOCZY

Das erwähnte Berat des Sultans aus dem Jahre 1631, das sich im Staatsarchiv in Ljubljana befindet, stellt ohne Zweifel ein wertvolles historisches Dokument dar. Darin werden ausser der Bestätigten Fürsten die wechselseitigen Rechtsverhältnisse zwischen der Hohen Pforte und Siebenbürgen nochmals präzisiert und es bedeutet somit eine Erneuerung des staatsrechtlichen Vertrags zwischen den beiden Ländern (Ahdname). Obwohl sein verkürzter Inhalt in lateinischer Sprache bei St. Katone zu finden ist, wird das Bedürfnis seiner Herausgabe dadurch nicht vermindert.

Das Fürstentum Siebenbürgen war, wie bekannt, schon im Jahre 1528 in ein Vasallenverhältnis zu den Türken geraten, als sich Johann Zapolya dem Sultan Sulejman unterworfen, und dieser ihn, seinen Vasallen, als König von Ungarn und Siebenbürgen anerkannt hatte. Nachdem dann der Sultan im Jahre 1541 seinem Vasallen Ungarn wieder abgenommen, liess er Zapolyas Nachfolgern Siebenbürgen gegen ein Tribut von 10.000 Dukaten, das er im Jahre 1574 unter Stephan Bathory auf 15.000 Dukaten erhöhte.

Aus der Dynastie Bathory regierten mehrere Fürsten über Siebenbürgen. Sigismund Bathory führte 1594 mit den Fürsten der Walachei und Moldau einen Aufstand gegen die Türken und verjagte sie aus den erwähnten Fürstentümern, die im Zeitabschnitt von 1594—1604 unter die Herrschaft Österreichs fielen. Die Fürsten Gabriel Bethlen (1613—1,29) und Georg Rakoczy (130—1648) werden für die gefährlichsten Feinde Österreichs gehalten. Siebenbürgen war während der ganzen Periode seines Vasallentums zur Türkei (bis 1686) immer der Stein des Anstosses zwischen der Hohen Pforte und Österreich. Die ehrgeizigen und kühnen Fürsten von Siebenbürgen wussten immer die Ohnmacht der einen und die Nachgiebigkeit der anderen Seite gut auszunützen.

Nach dem Grade seiner Abhängigkeit von der Pforte kann Siebenbürgen, zusammen mit den Fürstentümern der Walachei und Moldau, zu den untergeordnetsten türkischen Vasallen gerechnet werden. In diesem Diplom zählt der Sultan die Walachei und Moldau zu Teilen des Osmanischen Kaisertums. Jeden neuwählten Fürsten dieser Fürstentümer bestätigte der Sultan und überreichte ihm ausser dem Diplom noch andere Machtinsignien.

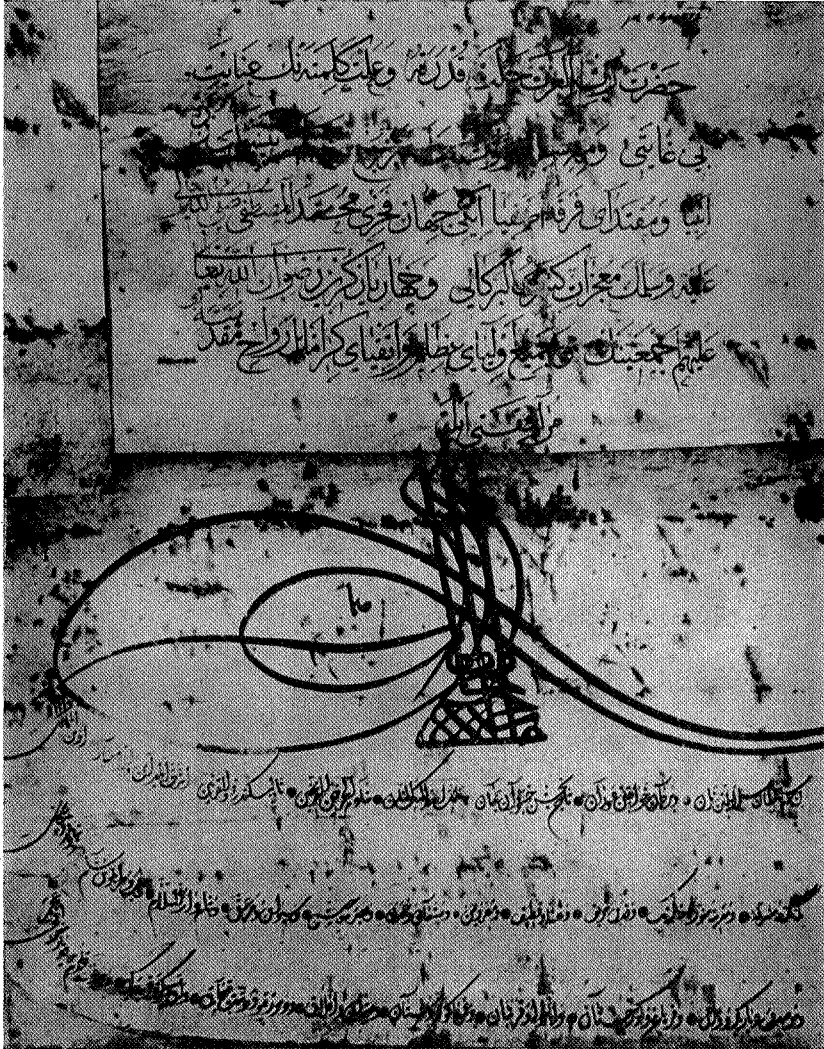
Nach der Bestätigung geht das Dokument auf andere Rechtsfragen der beiden Länder über, wie es die Gewährleistung der Pforte für Sicherheit und Freundschaft Siebenbürgens mit der Walachei und Moldau ist, ferner auf Grenzfragen, Fragen über Flüchtlinge und Gefangene, sowie Fragen, das Tribut betreffend. Der Fürst sollte mit den Ständen in Eintracht leben und den Schwachen festen Schutz gewähren. Im Falle seiner Heirat sollte die Erlaubnis der Hohen Pforte eingeholt werden. Zum Schluss verpflichtet sich der Sultan, dass er sich dieses Treubriefs (Fideikommisses) streng halten werde.

Das Dokument ist geradezu imposant. Es ist 275 cm lang, 58 cm breit. Die Invocatio, die Tugra und einzelne Verzierungen sind in goldener Farbe ausgeführt. Der übrige Text ist in schwarzer Tusche geschrieben und in Divani-schrift ausgeführt.

Tabla I

A. Handžić, Diploma sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju

A. Handžić, Diploma sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju

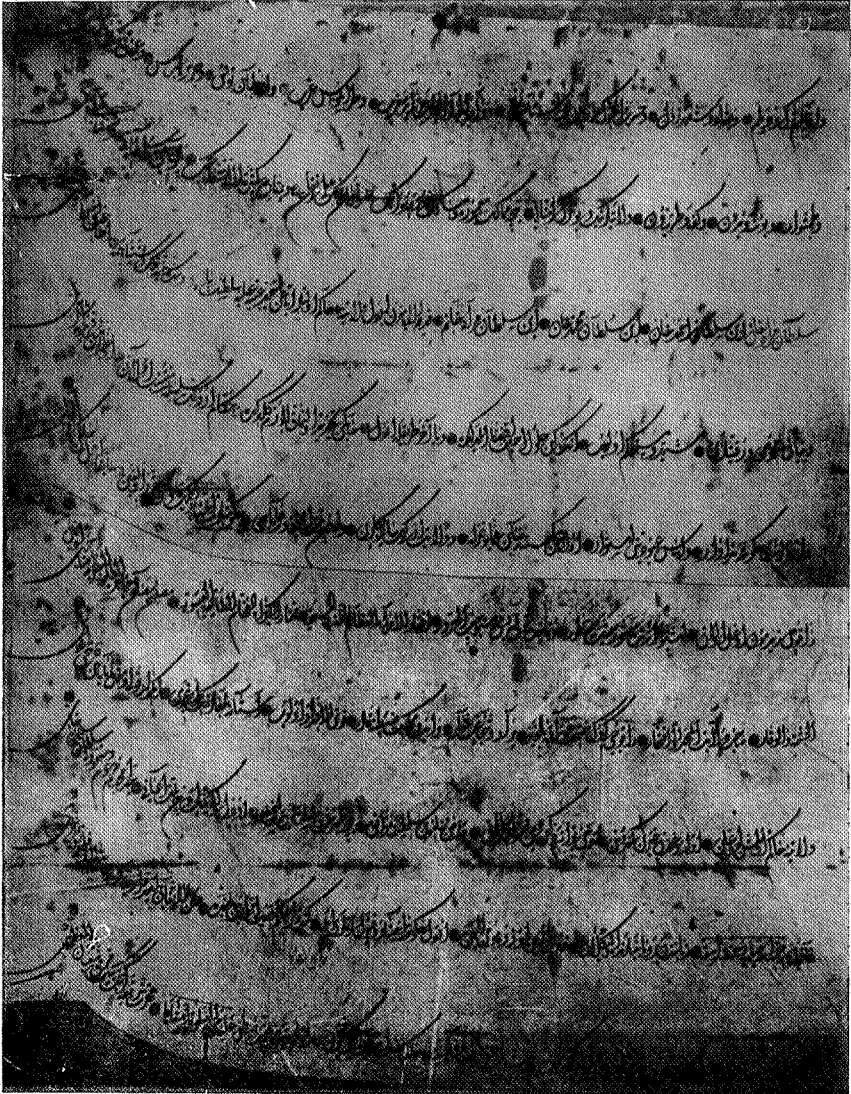

Tabla III

A. Handžić, Diploma sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju

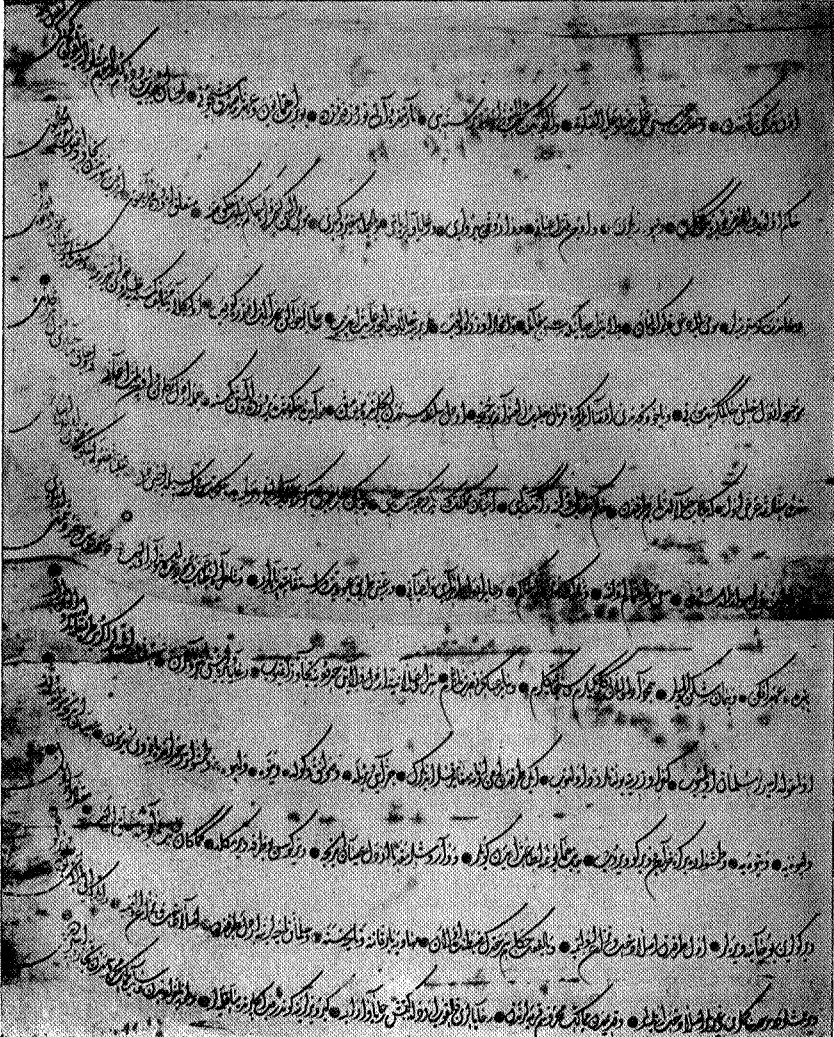

Tabla IV

A. Handžić, Diploma sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju

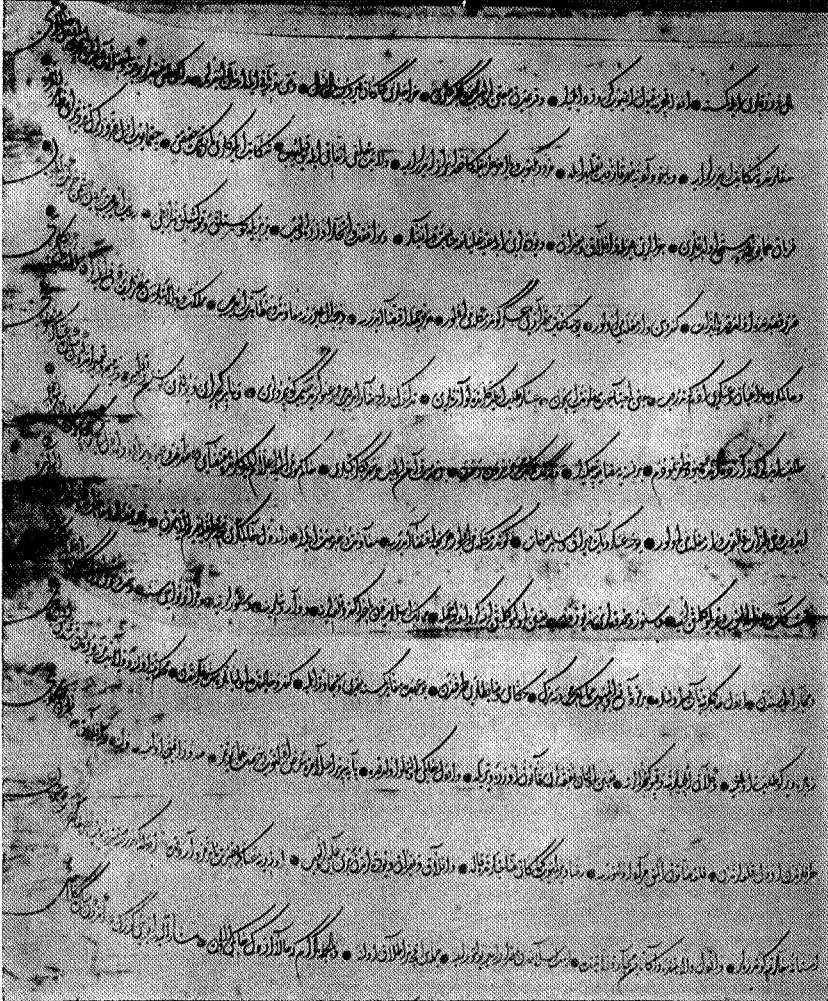

Tabla V

A. Handžić, Diploma sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju

